

Integració de pràctiques artístiques d'intervenció mural en les assignatures d'Educació Visual i Plàstica de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona

Experiències al Campus Mundet amb estudiants dels graus de Mestre d'Educació Infantil i
Primària i del grau d'Educació Social

Font Company, Enric
Universitat de Barcelona
Facultat d'Educació, Departament de Didàctiques Aplicades, Secció Departamental de Didàctica
de l'Educació Visual i Plàstica
Campus Mundet, Universitat de Barcelona, Passeig de la Vall d'Hebron, 171, 08035 Barcelona
enicfont2310@ub.edu

1. RESUM:

El projecte *Integració de pràctiques artístiques d'intervenció mural en entorns educatius* neix amb la voluntat d'explorar pràctiques que motivin els i les estudiants d'educació. La creació i realització d'un mural, una pràctica artística, suposa un complet procés adaptable a diferents continguts, on els estudiants participen del disseny de les seqüències d'aprenentatge, avaluació i valoració de l'impacte. Està reconegut com un projecte d'innovació docent pel Programa RIMDA.

2. ABSTRACT:

The project *Integration of artistic practices of mural intervention in teaching environments* was born to explore practices that might motivate the students in the faculty of education. The design and execution of a mural, an artistic practice, supposes a complete process suitable to develop different contents; the students participate designing the sequences of learning, evaluation and impact assessment. It is recognized as a teaching innovation project by RIMDA Program

3. PARAULES CLAU: 4-6

Mural, Art, Innovació Educativa, Educació Artística, Didàctica de l'EVIP

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

4. KEYWORDS: 4-6

Mural, Art, Teaching Innovation, Art Education, Didactics of Art

5. DESENVOLUPAMENT:

1. Introducció i contextualització

El projecte d'innovació docent *Integració de pràctiques artístiques d'intervenció mural en entorns educatius* neix amb la voluntat de cercar i trobar noves pràctiques educatives que motivin els i les estudiants d'educació (Huerta, 2019). Una gran part dels futurs mestres tenen una relació polaritzada amb l'art: oscil·la entre l'interès per comprendre i la frustració per no tenir suficients recursos que facilitin aquesta comprensió (Parramon, 2007b). Les arts es vinculen a un moviment transversal que genera ponts amb altres matèries i estratègies que van més enllà dels límits d'una matèria curricular. La proposta no és només ensenyar arts, sinó ensenyar a través de les arts (Hernández-Hernández, 2018, p. 52). Pensem que els estudiants perceben un renovat interès per la creativitat en l'educació i la vida social (Hernández-Hernández, 2014), però els costa trobar "pistes" en la seva formació universitària que ho confirmin. Llegeixen, senten parlar de transversalitat, d'integració de les arts, de l'art com eix vertebrador de l'ensenyament, però els costa trobar "connexions autèntiques" (Arts Education Partnerhip, 2003) que els facilitin una futura pràctica professional.

Proposem un treball d'intervenció mural perquè considerem que comprèn un complex procés d'aprenentatge, adaptable per diferents objectius i continguts. La metodologia està vinculada a les Metodologies Artístiques d'Investigació (MAI) i, específicament, a les Metodologies Artístiques d'Investigació en Educació (MAIE), on els docents d'art utilitzen el seu coneixement i capacitats creatives com a instruments d'ensenyament (Marín i Roldán, 2012, p.16).

Hem assistit els darrers anys a un augment significatiu d'escoles on l'art ha expandit la seva condició d'assignatura per convertir-se en l'eix vertebrador d'un projecte educatiu de centre o en una part important d'aquest. Projectes transversals en xarxa com Ara Art¹ i els Itineraris artístics del Cesire², associacions com les de l'escola Sagarra i el Macba a través del Programa Magnet³ de la Fundació Jaume Bofill o projectes específics com *L'artista de la setmana*⁴ de l'Escola La immaculada de Vilassar de Dalt, evidencien un interès creixent per l'art i les metodologies artístiques a l'escola.

¹ <http://xtec.gencat.cat/ca/projectes/ensenyaments-artistics/araART/>

² <https://agora.xtec.cat/cesire/ambit-artistic/itineraris-artistics/>

³ <https://agora.xtec.cat/escolasagarra/programa-magnet/>

⁴ <https://www.lanovaimmaculada.cat/index.php/2013-08-20-15-34-35/l-artista-de-la-setmana>

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

Aquests projectes exigeixen, però, docents amb una formació que els permeti treballar amb una visió àmplia del concepte de creació i una gran capacitat d'adaptació; ens agrada pensar en un docent tot-terreny que fugi del treball estandaritzat i treballa amb l'especificitat de cada projecte. Es detecta, així, la necessitat de vincular als estudiants amb continguts de processos artístics actius i que donin llum a interessos contemporanis. Tenim la intuïció de què un treball que vagi més enllà del treball a l'aula (en el nostre cas, del taller), pot facilitar uns docents que, en la pràctica professional, considerin que l'aprenentatge no és només el treball entre les quatre parets de la classe. En la línia de la idea apuntada per l'artista i docent Santiago Morilla quan parla d'una interacció *dentro-fuera* (2019, p. 22), fent servir l'aula, o el taller, com un enllaç i potenciador de l'intercanvi amb l'espai exterior. Dissenyar, en definitiva, activitats que exemplifiquin les possibilitats de sortir d'un aprenentatge de taula i cadira.

1.1. Art urbà

L'activitat aprofita l'atractiu que generen determinades pràctiques d'art urbà. Els darrers anys hem sigut espectadors de la proliferació de noves formes i pràctiques de creació en l'espai públic relacionades amb una percepció canviant del concepte d'art. Per una audiència cada vegada més gran, ha passat de ser considerat vandalisme a ser considerat art (Urda, 2016, p. 10). De què estem parlant, però, quan parlem d'art urbà? Podem considerar que és qualsevol inserció visual o objectual en l'àmbit de la ciutat amb un component de transformació artística; això suposa una idea vinculada al concepte d'*artialitzar* la ciutat (Font, 2015, p. 88). En algunes ciutats s'ha portat prou enllà perquè, com diu Jordi Pallarès (2019, p. 220), aquestes es converteixen en nous museus. En aquest context en permanent transformació, l'autoria individual ha cedit parcialment el pas a pràctiques compartides o comunitàries on processos de reflexió i diàleg adquireixen rellevància en paral·lel al resultat final. Pertanyen al grup d'experiències que fan servir l'art per aconseguir fites que poden no tenir una relació directa amb el producte artístic final (Moreno, 2016).

Centres emergents d'art urbà, com B-Murals, a la Nau Bostik⁵ de Barcelona, proposen activitats per treballar a primària amb obres i continguts vinculats a l'art urbà. Altres entitats com Rebobinart⁶ o Fundació Contorno Urbano⁷ treballen de manera continuada amb activitats participatives i vinculades a l'art urbà en escoles i instituts.

⁵ <https://www.bmurals.com/programa-educatiu>

⁶ <https://www.rebobinart.com/ca/>

⁷ <https://www.contornourbano.com/projecteseducatiu/>

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

L'art urbà comporta la figura d'un artista que, sovint des de l'anonimat, insereix una obra en un espai comú i compartit a què anomenem espai públic. Els processos artístics esdevenen, així, quelcom complex, provocant situacions comunicatives que demanen una reflexió i un coneixement de l'espai d'intervenció, el missatge i l'audiència. Aquestes pràctiques poden ser motivadores i exploren noves vies de comunicació. En aquest context, considerem que unes metodologies educatives en sintonia amb aquestes pràctiques artístiques contemporànies facilitaran la formació dels estudiants.

1.2. El Campus Mundet: espai i participants

Des del curs 2016-2017, el ponent, a partir de la seva experiència professional, ha fet servir el mural com una eina d'aprenentatge en les seves assignatures. Fent ús inicialment de la plataforma Wallspot, el curs 2018-2019 es va autoritzar intervenir de manera continuada sobre un mur exterior, sense ús específic i força vandalitzat, de l'edifici Migdia I del Campus Mundet de Barcelona. En forma de lletra L, mesura 17 metres lineals per 3 d'alçada.

[[imatge_01](#): : l'espai, abans de començar les intervencions, el mes de gener de 2019. Font: elaboració pròpia (2019)]

El mes de novembre de 2019, es va reconèixer el projecte d'innovació docent *Integració de pràctiques artístiques d'intervenció mural en entorns educatius*, vinculant les intervencions murals als continguts de diferents assignatures d'Educació Visual i Plàstica dels graus de la Facultat d'Educació. Es proposa inicialment la participació de dos perfils d'estudiants:

- Estudiants del Grau d'Educació Social. Participen des de l'assignatura Arts Visuals i Plàstiques i Educació Social, optativa.
- Estudiants dels graus de Mestre d'Educació Infantil i Primària. Participen des de la Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica, obligada del grau, i des de Cultura Visual i Infància, obligada de la Menció en EViP.

Amb el projecte, es suggereix que el mur autoritzat en el campus esdevingui un espai des d'on proposar a l'estudiant:

- una situació d'aprenentatge que generi una actuació responsable i reflexiva en un espai compartit,
- una pràctica creativa vinculada a un interès real de l'estudiant, personal o social,
- una activitat comunicativa que es desenvolupi a través del llenguatge visual i la intervenció artística.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

2. Objectius

El treball mural vol aconseguir, des d'una activitat de pràctica artística, millores en l'aprenentatge dels estudiants referides a coneixements, habilitats i destreses i metodologia:

- Quant a coneixements, l'art ha d'esdevenir una eina real d'aprenentatge. A través de la tria temàtica, la recerca i el procés de disseny i creació d'una imatge, es valora el potencial comunicatiu de l'art i la seva capacitat de transformació social. Alhora, es proposa valorar allò que entenem com espai públic o compartit, el procomú (Morilla, 2019), proposant una intervenció responsable dins del campus.
- Pel que fa a habilitats i destreses, es pretén que l'estudiant assoleixi un aprenentatge tècnic bàsic que el capaciti per desenvolupar pel seu compte activitats similars en un futur professional immediat.
- Metodològicament, l'activitat s'emmarca en el treball per projectes, comportant un treball col·laboratiu amb l'assignació de tasques i rols. Es pretén fer als estudiants responsables en la presa de decisions (Huerta, 2019), fent-los participants en el disseny de les seqüències del mateix procés d'aprenentatge, avaluació i valoració final.

Es considera que es pot experimentar i convertir el mateix campus en un laboratori on treballar en el disseny de noves metodologies basades en la realització de projectes pràctics; metodologies en les quals, pel seu caràcter projectual, podem ubicar un punt de partida en l'art d'intervenció. Dissenyar, testar, recollir resultats i valorar; i, si és necessari, tornar a començar. La realització d'un mural col·lectiu aporta una experiència. Aquesta adquireix major rellevància quan és compartida. Hi ha quelcom vinculat a viure un *meaningful moment* (Trienekens i Hillaert, 2015, p. 13), un moment significatiu, ple de sentit, en el que els participants augmenten la sensació de creixement personal i la consciència d'entorn físic i espai compartit.

Considerem la vivència d'aquesta experiència una part fonamental de la metodologia d'aquest projecte. Si per treballar sobre l'experiència artística, la metodologia més adequada és que es serveixin aquests mateixos elements com a instruments metodològics (Pérez i de Mena, 2010, p. 29), a través d'aquesta experiència fonamentarem el procés d'aprenentatge. La vincularem a la dimensió social d'experiència compartida i a la creació de situacions que implicaran un procés d'aprenentatge individual, però que comportaran –amb la ment posada en la teoria sociocultural de Vygotsky– un treball grupal on les relacions socials de l'individu tindran un pes rellevant a través de l'anomenada cultura experiencial (Castro, 2017a, p. 17).

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

2.1. Pràctiques motivadores

Valorem la capacitat de motivació que genera el treball fora del format convencional i intentem proposar pràctiques educatives que aconseguixin motivar a l'alumnat (Huerta, 2019, p. 120). La motivació vindrà també generada per la nostra capacitat de treballar amb temes que siguin d'interès dels estudiants. Acostant l'estudiant als temes del seu dia a dia més enllà de la vida universitària, ens apropem a l'aprenentatge que Elke Castro (2017a, p. 24) esmenta i denomina aprenentatge intrínsec, de caràcter rellevant i funcional per l'individu, que té lloc fora de l'aula, i que sorgeix de les experiències vitals de cada alumne. Connectar art, els interessos dels estudiants, i una dosi elevada de justícia social que permetin evidenciar, des de la pràctica real, la capacitat de transformació social de l'art. Per això, proposem un nou escenari. No ens movem del campus, però sortim de les aules i els tallers. Proposem el disseny i la generació d'imatges com una de les vies de treball d'aquest projecte: les imatges convertides en el vehicle portador d'un missatge amb el qual intervenim en un espai físic determinat. La construcció d'aquest missatge ens permetrà treballar amb les diferents eines de configuració i organització, facilitant als estudiants les eines instrumentals i reflexives que els permetin comunicar-se visualment.

2.2. Disseny dels processos d'aprenentatge i avaluació

Com hem comentat, els estudiants es fan responsables de la presa de decisions, fent-los participants del disseny de les seqüències del procés d'aprenentatge, de l'avaluació i la valoració de l'impacte. Això comporta una estructuració del procés en diferents fases de treball i que cada projecte d'intervenció esdevingui diferent, no només en el resultat, sinó també en el procés de treball i les activitats avaluatives.

3. Desenvolupament de la proposta: tres intervencions murals al Campus Mundet

Es presenten tres intervencions realitzades mostrant la diversitat d'aproximacions i continguts:

1. *#ArtFeministaMundet*, realitzat amb el docent Enric Mas el febrer i març de 2019 amb 20 estudiants de doble titulació Infantil i Primària). Es va treballar al voltant de la jornada del 8 de març, Dia Internacional de la Dona. Es representen quatre dones de referència amb relació a les titulacions impartides al Campus (Rosa Sensat, pedagogia; Margaret Floy, psicologia; Margaret Mead, educació social i Octavia Hill, treball social). Es crea l'usuari d'Instagram *Art_Feminista_Mundet* i el hashtag *#ArtFeministaMundet*, per donar visibilitat al treball a les xarxes. En ser la primera intervenció desenvolupada en aquest espai i tenir un contingut vinculat al context, va tenir un elevat impacte. Aquest va ser proporcional a les reaccions generades en el moment en què es va tancar el mural per donar pas a la següent intervenció, evidenciant la necessitat d'una tasca informativa sobre la dinàmica del mur.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

[Imatge_02: detalls del mural #ArtFeministaMundet a partir de captures de pantalla de l'instagram de l'usuari Art_Feminista_Mundet. Font: elaboració pròpia (2019)].

2. *Post-Veritat*, realitzat amb el docent Enric Font el mesos d'abril i maig del 2019 amb 8 estudiants d'Educació Social. Es va dissenyar una imatge per generar reflexió sobre les *fake news* i la manipulació de la informació. Ser un grup de treball més reduït va facilitar el desenvolupament d'una imatge única consensuada i una realització unitària. Una estudiant en Avaluació Única va desenvolupar un treball d'anàlisi de resultats que ha estat una eina útil de valoració i que ha servit de punt de partida per considerar la diversitat de possibilitats a l'abast.

[Imatge_03: Mural *Post-Veritat*. Font: elaboració pròpia (2019)]

3. *Fes Match*, realitzat amb el docent Enric Font el desembre del 2019 amb 35 estudiants de menció. La paret es va convertir en un espai de joc on aparellar personatges de cultura visual infantil, intentant generar una visió crítica (Acaso, 2017), passant del consum a la lectura d'imatges (Acaso, 2016). S'evidencien noves possibilitats pel mur en aquest cas treballant a través d'una estratègia vinculada al joc. Parlar d'un ús d'estratègies i tàctiques de l'art urbà (Carrasco, 2018) potser seria massa pretensions, però sí que podem dir que es va pretendre un mimetisme de recursos tècnics i estètics, generant una producció tècnicament diversa.

[Imatge_04: Mural *Fes Match* en procés. Font: elaboració pròpia (2019)]

4. Resultats

Hem mostrat tres exemples a través de tres aproximacions diferents: referents pedagògics, la veracitat de la informació i una proposta de joc de cultura visual. Hem considerat l'adaptació del contingut a cada grup específic, prioritzant objectius d'aprenentatge adequats. Si bé en els estudiants de mestre, el contingut conceptual i el treball tècnic pot passar per davant de la metodologia, en els futurs educadors socials la prioritat es troba en les dinàmiques generades per una experiència compartida. El mural esdevé, doncs, una eina per treballar diversitat de continguts i dinàmiques en col·lectius determinats. El procés esdevé complet amb la generació d'un document final d'evidències on l'estudiant detalla individualment el procés de treball i inclou una valoració de l'impacte del mural.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

A partir de les experiències que hem detallat, el projecte es va iniciar dins del marc de PID de RIMDA el segon semestre del curs 2019-2020. El que havia de ser la primera intervenció dels estudiants d'Educació Social (un mural sobre les tragèdies vinculades a la immigració) s'havia de començar a pintar justament el 13 de març de 2020, la data en què es va decretar el confinament total pel Covid-19. Evidentment, el projecte s'ha vist afectat per la pandèmia implicant el seu desenvolupament. En la primera fase de confinament, però, amb un projecte ja iniciat, es van poder treballar dos continguts vinculats al projecte: l'elaboració d'una primera graella detallant el procés de treball i esbossar un document de bones pràctiques. En la figura 5 podem veure la graella proposada. Això va suposar donar una utilitat al treball realitzat. En el segon semestre del curs 2020-21 es treballarà per fer viable una intervenció mural que pugui ser realitzada adaptant-se a diferents escenaris de confinament, bé sigui organitzant i reduint el nombre de participants o adaptant-se a les mesures de treball que s'exigeixin; es valorarà afegir un nou objectiu de treball que sigui l'adaptabilitat a les circumstàncies. Si la intervenció física esdevé inviable en tots els escenaris, es plantejarà la realització d'una intervenció en algun altre format contextual, treballant metodologies semblants.

De moment, les intervencions realitzades ens han deixat comentaris que ens permeten pensar que el treball avança en la línia adequada: "gràcies a aquesta activitat, es pot treballar en equip, el sentit crític i reflexiu, la creació artística i la transformació social", "fer aquestes activitats permet despertar la creativitat sense deixar a una banda el poder que tenen: l'art com a eina de transformació personal i interpersonal" (enquesta als estudiants d'Arts Visuals i Plàstiques i Educació Social, curs 2018-2019).

[Figura_05: graella "Full de ruta" amb el procés de treball codissenyat amb els i les estudiants d'Arts Visuals i Plàstiques i Educació Social, curs 2019-2020. Font: elaboració pròpia]

5. Conclusions

Recollint la idea que el futur de l'art és urbà (Whybrow 2011: 11), considerem que el mur és un suport que permet fer pràctiques artístiques contemporànies properes als interessos dels nostres estudiants. L'experiència assoleix l'objectiu d'introduir una activitat plàstica que genera aprenentatge des de la pràctica. Com s'ha mostrat, permet dissenyar un procés adaptable a diferents prioritats grupals, emfatitzant fases vinculades a creació, comunicació i llenguatge visual i dinàmiques de grup. El desenvolupament permet a l'estudiant experimentar amb l'atractiu poder de les imatges. A través d'un treball per projectes, desenvolupa un complex procés; comença en la tria d'uns continguts que facilita que l'estudiant treballi a partir d'un problema o temàtica que li resulti interessant (Huerta, 2019) i finalitza amb el procés d'avaluació; es proposa en les properes intervencions treballar tota la seqüència conjuntament amb l'estudiant, fent-lo

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

partípic i responsable de criteris i objectius. Fins ara s'ha proposat un procés d'autoavaluació reflexiu supervisat pel docent; això ha permès valorar el nivell d'implicació i autoexigència. L'activitat, en desenvolupar-se en un espai compartit, responsabilitza i empodera l'estudiant d'ús i missatge, afegint la motivació generada per ser una activitat realitzada fora de l'aula.

De cara al futur, es proposa treballar també en la informació del mur per contextualitzar les intervencions i, alhora, cercar espais amb més visibilitat dins del campus des d'on comunicar-se amb tota la comunitat educativa. Com a cloenda, destaquem que, on abans hi havia un fosc mur vandalitzat ara hi ha un nou espai d'aprenentatge i reflexió. Així, un espai sense ús s'ha reconvergit en un espai on passen coses, un espai viu i en transformació vinculat a la creació plàstica.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

5.1. FIGURA O IMATGE 1

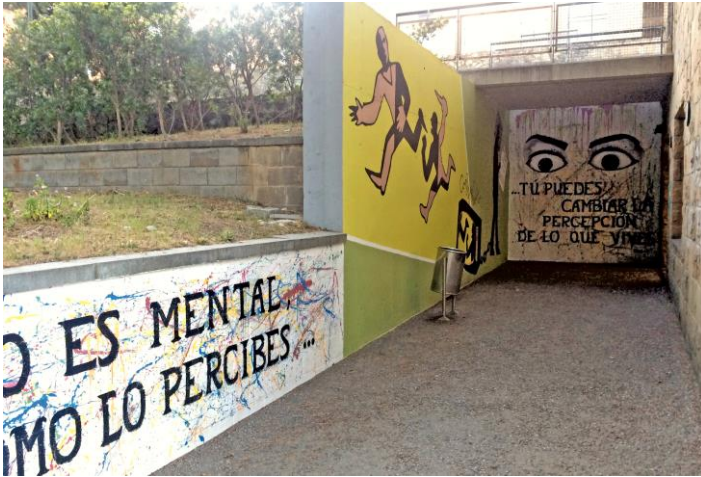
5.2. FIGURA O IMATGE 2

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

5.3. FIGURA O IMATGE 3

5.4. FIGURA O IMATGE 4

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

5.5. FIGURA O IMATGE 5

Procés de Treball / Full de ruta > Mural d'Arts Visuals i Plàstiques i Educació Social					
Cognoms, nom: <i>Cognoms, nom</i>					
01 / Contingut conceptual	Missatge <i>(Clari i concís)</i>	Formalització ■ Il·lustrar una metàfora ■ Evidenciar un fet ■ Representar una escena ■ ...	Rol de l'emissor ■ Denúncia ■ Descripció ■ Implicació ■ Empatia ■ ...	Rol del receptor ■ Complicitat ■ Participació ■ Contemplació ■ Reflexió ■ ...	Títol <i>(Preferentment, breu)</i>
02 / Formalització	Formalització de la imatge Configuració Organització	Espai físic d'intervenció Anàlisi de l'espai Punts de visió	Espai contextual d'intervenció Anàlisi de l'entorn Anàlisi de l'usuari		
03 / Pre-producció	Viabilitat tècnica	Previsió de materials	Calendari		
04 / Realització	Dinàmiques de treball				
05 / Valoració de l'impacte en l'usuària	Ítems a valorar ■ Comprensió del missatge ■ Visibilitat ■ Generació de reflexió ■ Qualitat tècnica ■ ...	Eines de valoració ■ Enquesta presencial ■ Enquesta online ■ ...			
06 / Avaluació	Detecció de l'aprenentatge en diferents fases	Evidències d'avaluació	Criteris d'avaluació	Format d'avaluació	
Què avaluem? Com ho avaluem?	■ Què hem après? ■ Tipus d'aprenentatge assolit (tècnic, reflexiu...)? ■ ...	■ El propi mural ■ Document d'evidències ■ ...	Nivell d'assoliment d'aprenentatge en... 1. 2. 3.	Avaluació per part del docent Autoavaluació Avaluació compartida ...	

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES (segons normativa APA)

- Acaso, M. (2016). *Esto no son las torres gemelas*. Libros de la catarata.
- Acaso, M. i Megías, C. (2017) *Art thinking. Cómo el arte puede transformar la educación*. Paidós Educación.
- Arts Education Partnership (2003). *Creating quality integrated and interdisciplinary arts programs: Integrating the arts throughout the curriculum*. Report of the Arts Education Partnership National Forum. Washington: Arts Education Partnership.
- Carrasco, M. I. (2016). With, On an Against Street Signs. On Art Made out of Street Signs. *Graffiti, Street Art and Urban Creativity Scientific Journal, Vol. 4 (1)*, 81-92.
http://sauc.website/journals/1/issues/SAUC2018_v4_n1_final4_web.pdf.
- Castro, E. (2017a). La cultura experiencial, elemento esencial en la formación del conocimiento artístico. (de la Torre, M, ed. lit.) *La creatividad en el Aula del siglo XXI: Literatrua, teatro, cine, danza y artes plásticas*. Ediciones Egregius, 17-32
- Font, E. (2015). Transversalitat i globalització de la cultura popular en la producció pictòrica contemporània (1990-2014). Tesis doctoral. Universitat de Barcelona. Disponible a:
<http://hdl.handle.net/2445/68316>.
- Hernández-Hernández, F. (2018). La importància d'hibridar les arts i l'educació per afavorir la consciència imaginativa. AA.VV. (2018). *Més enllà el binomi cultura i educació: aproximacions des de l'àmbit local*. Diputació de Barcelona, 51-61
- Hernández-Hernández, F. (2014). Las materias que distraen o la utilidad de lo inútil. Propuestas para repensar la investigación en educación. *Cuadernos de Pedagogía*, num. 447, 62-65.
<http://hdl.handle.net/2445/123786>
- Huerta, R. (2019). *Arte para primaria*. Editorial UOC.
- Marín-Viadel, R i Roldan, J. (2012). *Metodologías artísticas de Investigación en educación*. Ediciones Aljibe.
- Moreno, A. (2016). *La mediación artística. Arte para la transformación social, la inclusión social y el desarrollo comunitario*. Octaedro.
- Morilla, S. (2019). “Ce n'est pas une ville”. Docencia de las prácticas frente al muro del procomún, la ciudad instrumentalizada y el arte desmemoriado. *Mural – Street Art Conservation*, Núm. 8, p..20-37. http://observatoriodearteurbano.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/08/mural_8.pdf.

MÉS ENLLÀ DE LES COMPETÈNCIES: NOUS REPTES EN LA SOCIETAT DIGITAL

Pallarès, J. (2019). Musealizar el Arte Urbano. Preguntas, relatos y complejos tras Street Art-Banksy&Co. *GeConservación*, 1 (16), 215-225. <https://geiic.com/ojs/index.php/revista/article/view/710/923>

Parramon, R. (2007b). Arte y espacio público, ¿campo de acción o campo de batalla? 7.1. *Distorisiones, documentos, naderías y relacitos*. Centro Atlántico de Arte Moderno, CAAM. <http://ramonparramon.net/ca/arte-y-espacio-publico-campo-de-accion-o-campo-de-batalla-producto-o-servicio/>

Trienekens, S. i Hillaert, W. (2015). *Art in transition. Manifesto for participatory art practices*. Demos & CAL-XL, Brussel·les.

Urda, L. (2016). Las experiencias artísticas efímeras contemporáneas en el espacio urbano. El arte efímero como dinamizador de la vida urbana. *On the w@terfront*. Vol, 45, 7-30.

Whybrow, N. (2011). *Art and the city*. I.B.Tauris.